

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

การสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองด้วยแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน

วันที่รับ : 4 สิงหาคม 2567

วันที่แก้ไข : 30 ตุลาคม 2567

วันที่ตอบรับ : 5 พฤศจิกายน 2567

พิชญ์อนงค์ ผดุงศิลป์ไพโรจน์^{1*} และรวงทอง ถาพันธุ์¹

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

*Corresponding author e-mail : anong098@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ การศึกษาการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองด้วยแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน จากกรอบแนวคิดมีความสำคัญที่ว่า “พลเมือง” มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างชุมชน สังคม และประเทศชาติให้เข้มแข็งและมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมีคุณภาพ หลายประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญอย่างมากกับการสร้างพลเมืองโดยผ่านการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) ให้แก่คนในชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน เพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ซึ่งเป็นกำลังสำคัญอย่างมากในการสร้างความเจริญ ดังนั้น การสร้างสำนึกด้วยใจที่ใคร่ครวญ ทำความเข้าใจในมิติภายในของความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และความเชื่อในเหตุการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน ด้วยหลักการแนวคิดของจิตตปัญญาศึกษาที่มีเป้าหมายในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับการเรียนรู้ของคน ที่เน้นให้เห็น “คุณค่า” ใน “ตัวตน” ของคน สร้างจิตสำนึกด้วยใจที่ใคร่ครวญแล้วเชื่อมโยงกับมิติภายนอกอันมีผลกระทบที่เกิดขึ้นจากคนอื่น ๆ ในชุมชน และสังคม โดยผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ที่มุ่งให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานทางความคิดและกระตุ้นสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของเด็กและเยาวชน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บทบาทหน้าที่ สิทธิ และเสรีภาพของตนเมื่อต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

คำสำคัญ: การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง, จิตตปัญญาศึกษา, การเรียนรู้ร่วมกัน

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

The civic consciousness with contemplative education And collaborative learning

Received : 4 August 2024

Revised : 30 October 2024

Accepted : 5 November 2024

Phichanong Phadungsilpairoj^{1*} and Ruangthong Thaphan¹

¹Faculty Of Humanities and Social Sciences, Chaopraya University

*Corresponding author e-mail: anong098@gmail.com

Abstract

The objective of this research was to examine civic consciousness with contemplative and collaborative learning. The concept of 'citizenship' plays a crucial role in strengthening communities, societies, and nations in order to foster quality, and progress. Many countries prioritize the cultivation of citizenship through civic education, particularly for children and youth, as today's children are tomorrow's adults and vital contributors to national growth. Thus, this process involves instilling reflective awareness and understanding of inner dimensions of humanity, especially regarding emotions, feelings, thoughts, beliefs, and reactions to various events and situations. The principles of contemplative education, aiming to facilitate transformative learning by emphasizing the 'value' of the 'self', instill the consciousness with mindful consideration and link them to the external impacts from others in the community and society. Through collaborative learning activities, this approach seeks to fundamentally change thought processes and stimulate the civic consciousness of children and youth, enabling them to comprehend their roles, duties, rights, and freedoms in coexistence with others.

Keywords: Civic Consciousness , Contemplative Education, Collaborative Learning

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

บทนำ

จากการทบทวนศึกษาและสังเคราะห์แนวความคิดการใช้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้น เชื่อว่า การสร้างสำนึก บ่มเพาะความคิด ปลุกฝังนิสัย วิถีปฏิบัติให้สอดคล้องกับพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย จะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่พฤติกรรมที่ดี เพราะปัจจุบันเด็กเยาวชนมีความเสี่ยงในการไม่รู้เท่าทันของสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่ง อันตรายรอบด้าน ฉะนั้น การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง (Civic consciousness) ก็คือ การสร้างพลังกำลังให้แก่บ้านเมือง การมีส่วนร่วมในการกระทำ เห็นประโยชน์ส่วนรวม โดยการกระทำนั้นมีหลายวิธี เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด การ ตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมของชุมชน สังคม และภาครัฐ การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง จึงมี ความสำคัญในการสร้างเสริมความรู้ ทักษะ เจตคติ และการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองที่เปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน และคนทุก เพศทุกวัยได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ การสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองจึงต้องมุ่งเน้น “กระบวนการ” ที่เปิดโอกาสให้เด็ก ๆ ได้ เรียนรู้และซึมซับวิธีการคิด วิธีการทำงาน ที่จะช่วยให้พวกเขาเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของชาติ โดยใช้ แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยกระบวนการคิดอย่างใคร่ครวญ ทำความเข้าใจกับการรู้เท่าทันที่จะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลง และรู้จักของตนเองจนเกิดปัญญา เพื่อร่วมกันศึกษาประเด็นปัญหา ร่วมกันวางแผนระดมความคิด เชื่อมโยง กับสถานการณ์เหตุการณ์ภายนอก โดยมีกลุ่มเป็นผู้ควบคุมการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันสร้างสรรค์ผลงาน โครงการ หรือกิจกรรม ในการแก้ปัญหา ร่วมกันนำเสนองานที่สำเร็จหรือเสนอแนวทางข้อปฏิบัติ ตลอดจนผลักดันเป็น “ข้อเสนอเชิงนโยบาย” เสนอ ต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเพื่อให้เกิดทิศทางที่กว้างขวางต่อไป จึงสอดคล้องกับ ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2563) ได้ เสนอแนะในการส่งเสริมให้พลเมืองมีบทบาทโดยการลงมือปฏิบัติจริงในกระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองและประสิทธิภาพทางการเมือง ดังนั้น กระบวนการทางจิตตปัญญาและการเรียนรู้ร่วมกัน จะทำให้เด็กเข้าใจเห็น “คุณค่า” ใน “ตัวตน” ของคน สร้างจิตสำนึกด้วยใจที่ใคร่ครวญ รวมไปถึงได้ปลุกฝังบ่มเพาะ คุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นพลเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการลงมือปฏิบัติจริง เรียนรู้วิถีการแสดงออก ของพลเมืองอย่างเหมาะสมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน สังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมีความมั่นคงปลอดภัย รู้จัก บทบาทหน้าที่ของตนภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนด นอกจากนี้ยังได้ฝึกฝนทักษะในการคิดเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ ถกเถียงร่วมกันอภิปราย หาข้อสรุปและตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญของความเป็นพลเมือง ดังที่ อทิลแกน (Canan Atilgan, อ้างถึงใน สถาบันนโยบายศึกษา, 2557) กล่าวว่า Civic Education ก็คือ ผู้คนพลเมืองจะถูกสอนให้ เตรียมตัว ให้สร้างขึ้นเพื่อที่จะปกป้องหรือให้มีสิทธิทางการเมือง เพราะฉะนั้นคำว่า Civic Education ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ว่า จะต้องอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น แต่จะต้องเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นให้เรียนรู้ได้ เป็นเรื่องที่ควรจะเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ ควรจะ อยู่ในทุก ๆ แห่ง เด็กเยาวชนและประชาชนจะได้เรียนรู้อะไรต่างๆ ในแนวทางของเขา ซึ่งในศตวรรษที่ 21 นี้ ควรต้องมีผู้นำ ทางในการพัฒนาการสำนึกความเป็นพลเมืองที่เป็นเครื่องมือพัฒนาการอยู่ร่วมกัน และส่งเสริมระบบการเมือง การ ปกครอง ก้าวไปสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยและสร้างเสริมพฤติกรรมที่ดี ปลุกฝังบ่มเพาะคุณภาพของคนให้เป็นคนที่มี รากฐานที่เข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตย ปลุกฝังรากฐานความเป็นพลเมืองให้สืบทอดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน มีการ เสริมสร้างคุณลักษณะต่าง ๆ ให้กับเด็กและเยาวชน ได้เห็นคุณค่าที่ได้รับจากการเรียนรู้ จากกิจกรรม และความเท่าเทียมใน คุณค่าของคน เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ การมีทัศนคติที่ดี มีค่านิยม ตลอดจนมีศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมที่จะเกิดขึ้นในตัวบุคคล

ดังนั้น บทความนี้ จึงนำเสนอความหมายของความเป็นพลเมือง ความสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมือง การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง ความหมายของจิตตปัญญาศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน และกรณี

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ตัวอย่างการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองด้วยจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างจิตสำนึกในการรู้เท่าทันที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นรูปธรรม

ความหมายของความเป็นพลเมือง

ศรีณยุ หมั่นทรัพย์ (2565) กล่าวถึง คำและความหมายของพลเมือง หรือ citizen มีรากศัพท์มาจากคำว่า civitas ในภาษากรีก หมายถึง พลเมืองในนครรัฐกรีกโบราณ (city-state) เป็นสมาชิกของรัฐที่มีหน้าที่ที่มีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย และตัดสินใจที่มีหน้าที่เข้าร่วมในการประชุมถกประเด็นทางการเมือง และได้สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมทางกฎหมาย เป็นแนวคิดของพลเมือง หรือ ประชาชน หรือ demos เป็นผู้ปกครองตนเอง ซึ่งเป็นรากฐานแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยึดโยงกับสิทธิทางการเมืองและการมีส่วนร่วมในการปกครอง

มาร์แชลล์ (Marshall, 2002, pp. 8-9) กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง คือ แนวคิดเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกอย่างเต็มตัว (full membership) ในชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือ

1. องค์ประกอบทางพลเมือง (civil element) เกี่ยวกับสิทธิที่จำเป็นต่อการมีเสรีภาพ ส่วนบุคคล รวมถึงอิสรภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในการพูด การคิด และความเชื่อถือศรัทธา สิทธิในการครอบครองทรัพย์สินและทำสัญญา และทำสิทธิในความยุติธรรม

2. องค์ประกอบทางการเมือง (political element) เกี่ยวกับสิทธิในการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมืองทั้งในฐานะที่เข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองและการเลือกผู้ปกครอง

3. องค์ประกอบทางสังคม (social element) เกี่ยวกับสิทธิในค่าตอบแทนและความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างเพียงพอ สิทธิในการร่วมแบ่งปันมรดกทางสังคม ไปจนถึงสิทธิในการใช้ชีวิตตามมาตรฐานการครองชีพของสังคม

ซึ่งเห็นได้ว่า ความเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคน ดังที่ ดอลตัน (Dalton, 2008, pp. 18-19) ได้แบ่งคำจำกัดความของ ความเป็นพลเมือง ออกเป็น 4 แบบ ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นพลเมืองทางประชาธิปไตย (democratic citizenship) คือ การมีส่วนร่วมสาธารณะในเรื่องของการเมือง ซึ่งไม่จำกัดอยู่เพียงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น

2. ความเป็นพลเมือง คือ การปกครองตนเอง (autonomy) โดยพลเมืองที่ดีควรได้รับการชี้แจงจากภาครัฐอย่างเพียงพอเกี่ยวกับบทบาทในการเข้าร่วมใช้อำนาจในการบริหารปกครอง ร่วมปรึกษาหารือพูดคุยกับเพื่อนพลเมืองที่แตกต่างกัน

3. ความเป็นพลเมือง คือ ความรับผิดชอบต่อการจัดระเบียบทางสังคม และการยอมรับในการใช้อำนาจ ความชอบธรรมของรัฐ และการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ

4. ความเป็นพลเมืองทางสังคม (social citizenship) คือ พลเมืองต้องมีความรับผิดชอบทางศีลธรรมและจริยธรรมต่อเพื่อนพลเมืองในชุมชนทางการเมืองเดียวกันและพลเมืองอื่นโดยรวม

และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้กำหนดความหมายของความเป็นพลเมืองไทยว่า หมายถึง พลเมืองไทยที่มีความรู้และพฤติกรรมตามเป้าหมายของแผนปฏิรูปด้านการเมือง นั่นคือ พลเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พลเมืองที่มีส่วนร่วมทางการเมืองและในกระบวนการนโยบายสาธารณะ (แผนปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง) 23 กุมภาพันธ์ 2564, น. 11)

จึงสรุปความหมาย “ความเป็นพลเมือง” หมายถึง การเป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีสิทธิ หน้าที่อันพึงได้ มีความเท่าเทียมกันกับผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และสังคม โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ และมีความรู้

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

ทางการเมือง การปกครองเพื่อประกอบรวมในการตัดสินใจโดยไม่ให้ใครมาครอบงำ ดังที่ พิษณุอนงค์ ผดุงศิลป์ไพโรจน์ (2559) ได้สรุปเป็นลักษณะสำคัญของความเป็นพลเมืองไว้ 6 ประการ ได้แก่ 1) มีความรู้ รับผิดชอบและพึ่งตนเองได้ 2) เคารพกติกา และเคารพกฎหมาย 3) มีคุณธรรมจริยธรรม 4) มีความรู้ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม 5) การมีส่วนร่วมกิจกรรมของ ชุมชนและสังคม 6) ดำรงชีวิตอย่างมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2558, น. 6-7) ที่ได้ สรุปว่าพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยประกอบด้วยลักษณะ 6 ประการ คือ (1) มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ (2) เห็นคุณค่า เทียมกัน (3) ยอมรับความแตกต่าง (4) เคารพ สิทธิของผู้อื่น (5) รับผิดชอบต่อสังคม (6) เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมี ส่วนร่วม ซึ่งนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ของสำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในเวลาต่อมา

ความสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้สรุปไว้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทย ดังนี้ “การศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง หรือเรียกว่า Civic Education นั้น พูดย่าง ๆ ก็คือ การนำเอาการเมืองกับการศึกษามาเชื่อมโยง กันนั่นเอง เพราะโดยปกติแล้ว กิจกรรม 2 ด้านนี้ มีอยู่แล้วในสังคมทุกสังคม แต่จุดเชื่อมโยงไม่ค่อยจะมี” เพราะการจัด การศึกษาเรามุ่งเฉพาะในเรื่องหลักสูตรและเรื่องวิธีการสอนในแง่ของเนื้อหาสาระที่เด็กจะต้องเรียนรู้ และการศึกษาก็จำกัดวง อยู่เฉพาะคนในสังคมที่มีช่วงอายุหนึ่งเท่านั้น ก็คืออยู่ในวัยเรียน ซึ่งมีคนอยู่จำนวนมากนั้น ในสังคมของเราไม่ค่อยได้มีการจัด เท่าไร ที่เราเรียกว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และอาจเป็นการศึกษาที่ไม่ได้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระความรู้แบบที่เรียนในช่วงวัย เรียน (สถาบันนโยบายการศึกษา, 2557, น. 1-10)

ส่วนการเมืองเป็นกิจกรรมที่แยกออกไปต่างหาก การเมืองกับการศึกษา หรือการศึกษาเกี่ยวกับการเมือง จึงไม่ได้รับ การสนใจที่จะนำมาสอน ไม่ว่าจะเป็นเด็ก หรือไม่ว่าจะเป็นการจัดการสอนสำหรับพลเมืองโดยทั่วไป ซึ่งคุณทิพย์พาพร ตันติสุนทร (สถาบันนโยบายการศึกษา, 2557, น.2) เคยกล่าวว่า “คนเราไม่ได้เกิดมาพร้อมกับยื่นประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น มันก็ต้องสร้างขึ้น มันต้องมีการสอน แต่การสอนเรื่องการเมืองหรือ Civic Education นั้น คงต้องมีลักษณะที่ผิดแผกแตกต่าง ไปจากการสอนเนื้อหาสาระโดยทั่วไป” นอกจากนี้ ออทิลแกน (Canan Atilgan, อ้างถึงใน ทิพย์พาพร ตันติสุนทร, 2554) ซึ่งเป็นตัวแทนของมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ แห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ประจำประเทศไทย สถาบันนโยบายศึกษา ได้สรุป ประสพการณ์จากประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีว่า “ความเป็นประชาธิปไตย ไม่ใช่ปรากฏการณ์ภายนอกที่เมืองค์หรือ สถาบันอะไร แต่มันอยู่ที่การประพฤติ การปฏิบัติ ไม่ใช่ว่าจะต้องตั้งกฎเกณฑ์และมีกฎเกณฑ์นั้นไว้ ความท้าทายอยู่ที่ว่าทำ อย่างไรให้กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาแล้วได้รับการปฏิบัติตามได้รับการยอมรับ และเคารพนับถือ”

ฉะนั้น การศึกษาภาคพลเมือง หรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จึงมีความสำคัญในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกลไก หรือตัวการที่สำคัญที่จะทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ ผู้คนที่เป็นพลเมืองจึงต้องถูกสอนให้เตรียมตัว ให้สร้างขึ้นเพื่อที่จะ ปกป้อง หรือให้มีสิทธิทางการเมือง เพราะฉะนั้น คำว่า Civic Education ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องในโรงเรียนเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่ สร้างขึ้นให้เรียนรู้ได้ จะเป็นเรื่องที่ควรจะเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ และควรจะมีอยู่ทุก ๆ แห่ง แม้แต่ในห้องถ้ำ ชุมชน สังคม ดังนั้น หลักการสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องมีพัฒนารูปแบบการสอนให้แก่นักเรียน ควรจะ สอนในรูปแบบให้นักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียน การสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เห็นความเชื่อมโยงที่มีนัยสำคัญมากขึ้น คือ ให้เน้นการมีส่วนร่วมเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning) ว่าเราต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและต้องร่วมกันในการคลี่คลายแก้ไขปัญหานั้น ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ผู้สอนจะมีหน้าที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงทั้งในและนอกห้องเรียนเพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจใน

49

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

สำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ สถาบันครอบครัว และหลักธรรมของศาสนา ก็นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังพฤติกรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมเช่นกัน

จึงสรุปได้ว่า การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง จึงต้องพัฒนาให้เด็กและเยาวชนได้มี “ความรู้” “ทักษะ” และ “เจตคติ” มีความสำคัญเชื่อมโยงกันและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ “พลเมือง” อันเกี่ยวข้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เหมาะสมผ่านการลงมือปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความเป็นพลเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ่านการกำหนดนโยบายสาธารณะโดยใช้กระบวนการฉันทามติหรือความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กลุ่มสนใจ เป็นต้น

2. ทักษะ (Skill) หมายถึง ความชำนาญ การทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว ทักษะเป็นสิ่งที่ต้องฝึกฝนปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในการปฏิบัติและในการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทักษะที่พลเมืองพึงมี อาทิ ทักษะในการคิด การเขียนเชิงวิเคราะห์ การพูดในที่สาธารณะ การประยุกต์ใช้ การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี การฟังและการยอมรับความเห็นที่แตกต่าง

3. เจตคติ (Disposition) หมายถึง ภาษาท่าทาง ท่าทีหรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งหนึ่ง สิ่งใด อันจะส่งผลต่อแนวโน้มการแสดงออกของผู้นั้น ทางกาย วาจา ใจ เจตคติมีทั้งด้านบวกและด้านลบ อาทิ การแสดงออกถึงความชอบ ความพอใจความสนใจ และในทางกลับกัน เจตคติด้านลบ โดยการแสดงออกถึงความเกลียดชัง ไม่พอใจ ไม่สนใจ อย่างไรก็ตามเจตคติอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามข้อมูลที่ได้รับหรือความเชื่อที่เปลี่ยนไป เจตคติที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยพึงมี เช่น การยอมรับความหลากหลาย การยึดหลัก สันติวิธีในการแก้ไขปัญหา ความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยและอำนาจของประชาชน

จึงสอดคล้องกับ อมรรัตน์ วัฒนธรร (ม.ป.ป., น.5) ที่กล่าวถึง การสร้างสำนึกใหม่เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่ต้องทบทวนและการปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้บนฐานวัฒนธรรมของผู้เรียนที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นและอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน การนำเอาสถานการณ์จริงของชีวิตเป็นตัวตั้งแทนตำรา สร้างพลังเข้มแข็งพอที่จะทำให้นักเรียนเข้าใจสถานการณ์ความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ทำให้สามารถเผชิญสถานการณ์ความเป็นจริงได้ และนำตนเองให้พ้นวิกฤติการณ์ทั้งด้านในตัวมนุษย์เอง ในสังคมและสิ่งแวดล้อมในยุควิกฤตินี้ได้ และยังเป็นการเรียนรู้ด้วยการเคารพศักดิ์ศรี คุณค่าของความเป็นคนของทุกคนอย่างเท่าเทียมกันและการมีศีลธรรมพื้นฐานของสังคม ซึ่งกลายเป็นรากฐานที่มั่นคงของประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และสิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นธรรมทางสังคม และ ยังสอดคล้องกับ จิตสุภา กิตติคุณ และวาทัญญู ใจบริสุทธิ์ (2565) ที่สรุปองค์ความรู้ใหม่ของแนวทางในการพัฒนาการสอนวิชาพลเมืองในยุคความปกติใหม่ (New Normal) ที่เป็นรูปแบบต้องเตรียมความพร้อมผู้เรียนด้วยศักยภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รวมทั้งเชื่อมโยงองค์ความรู้เพื่อพัฒนาทักษะในฐานะพลเมืองรุ่นใหม่ที่จะช่วยให้ก้าวผ่านความท้าทายที่ไม่เคยมีมาก่อน (Unprecedented Challenges) เรียนรู้ที่จะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง

ความหมายของจิตปัญญาศึกษา

ประเวศ วะสี (2550, น. 13-14) ให้ความหมายว่า จิตปัญญาศึกษา หมายถึง การรู้จักตัวเองแล้วเกิดปัญญานอกจากนี้ ยังกล่าวในคำนำ “การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ” ของ วิจักขณ์ พานิช (2550) ว่า จิตปัญญา เป็นเครื่องมือที่จะปรับให้โลกตรงและสมดุล การที่โลกจะพ้นวิกฤติการณ์ใหญ่ในปัจจุบันได้ การศึกษาทุกชนิดและทุกระดับจะต้องโยงเข้าสู่

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

โลกภายในเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนอย่างลึกซึ้ง (Personal Transformation) เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2566) ได้อธิบายว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่เน้น และให้ความสำคัญกับการพัฒนาความตระหนักรู้ การเรียนรู้และการรู้เท่าทันมิติโลกภายใน ได้แก่ อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทักษะมุมมองต่อชีวิตโลกและสรรพสิ่งของตนเอง ให้คุณค่าในเรื่องการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ซึ่งหมายถึงการสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของตนเองที่เกิดขึ้นจากการเผชิญกับผู้อื่นและโลกภายนอก ผ่านกระบวนการ วิธีการและกิจกรรมที่หลากหลาย มีเป้าหมายก่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้งทางความคิดความเชื่อและจิตสำนึกใหม่เกี่ยวกับตนเอง โลก และสรรพสิ่ง ส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตอย่างมีสติ อย่างมีปัญญา มีความรักความเมตตาต่อตนเองและสรรพสิ่งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ โดยใช้กิจกรรม 3 กระบวนการหลักตามแนวจิตตปัญญาศึกษา ได้แก่ 1) สนทนาสนทนา (Dialogue) 2) การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) เพื่อเข้าใจผู้พูดอย่างเป็นองค์รวม ไม่ใช่แค่ภาษาพูดหรือคำพูด ไม่ตัดสินผู้พูด 3) การสะท้อนการเรียนรู้ (Learning Reflection) ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่มเพื่อการตระหนักรู้ เรียนรู้และรู้เท่าทันตนเองและผู้อื่น

จึงสรุปว่า จิตตปัญญาศึกษา หมายถึง การศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเรา รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและการรับฟังด้วยใจเปิดกว้าง ซึ่งจะนำไปสู่การรู้จักตัวเอง การหยั่งรู้ ความเปิดกว้างยอมรับความหลากหลาย เพื่อพัฒนาผู้เรียนสู่ความมีสมดุลภายในมีปัญญาและมีความสุขแท้ และจิตตปัญญาศึกษา จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เน้นการพัฒนาความคิด จิตใจ อารมณ์ภายในตนเองอย่างแท้จริง เพื่อก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง รู้คุณค่าของสิ่งต่างๆ โดยปราศจากอคติ เกิดความรักความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม และสามารถประยุกต์เชื่อมโยงกับศาสตร์ต่างๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างสมดุลและมีคุณค่า ซึ่งจิตตปัญญาศึกษาถูกเรียกได้หลาย ๆ ชื่อ เช่น การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Education) การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ การเรียนรู้สำหรับการตื่นรู้ (Awakening Learning) การเรียนรู้แบบองค์รวม (Holistic Learning) โดยสิ่งเหล่านี้ คือการศึกษาที่ทำให้เกิดการสำรวจตนเองภายใน การตระหนักรู้ และเข้าใจความเชื่อมโยงของมนุษย์กับชุมชน สังคม และโลก นั่นเอง

แนวทางการปฏิบัติของจิตตปัญญาศึกษา

จากการทบทวนศึกษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามแนวจิตตปัญญาศึกษามีแนวทางในการเลือกจัดกิจกรรมการออกแบบได้หลากหลาย เนื่องจากจิตตปัญญาศึกษาเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ตระหนักรู้ และบ่มเพาะปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะเชิงบวกต่าง ๆ เชื่อมโยง บูรณาการ เข้าไปมีประสบการณ์เผชิญหน้ากับความไม่รู้อย่างตรง ๆ เพื่อเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ มีความรักความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เพื่อพัฒนาฐานกายจากการลงมือกระทำ (Hand) พัฒนาฐานการคิด (Head) พัฒนาฐานใจการรู้สึกรู้ (Heart) และสะท้อนคิดจากการจัดกิจกรรม (Reflection) ซึ่งการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองจึงเป็นพื้นฐานการพัฒนาจิตตปัญญาในสังคมไทย จึงสรุปแนวทางการปฏิบัติหลักการพื้นฐานของการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามหลักจิตตปัญญา 7 ดังนี้ (จิระพรชะโน, ม.ป.ป.)

1. หลักการพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) คือ การเข้าสู่ภาวะจิตใจที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ เช่น การสงบนิ่งก่อนทำกิจกรรม ทบทวนสิ่งที่เรียนรู้ พิจารณาเรื่องราวอย่างใคร่ครวญ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

2. หลักความรัก ความเมตตา (Compassion) คือ การสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ด้วยความรัก ความเมตตา ความไว้วางใจ เชื่อใจ เข้าใจ ยอมรับ และเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เช่น การเชื่อมโยงตนเองกับธรรมชาติ

3. หลักการเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connectedness) คือ เป็นการนำความรู้จากภายนอกเชื่อมโยงกับตนเองบูรณาการเรียนรู้ในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนำมาเชื่อมโยงกับชีวิตและสรรพสิ่งต่าง ๆ เช่น สะท้อนความจริงในชีวิต พิจารณาอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดของตนเอง

4. หลักการเผชิญความจริง (Confronting reality) คือ เปิดโอกาสให้เผชิญความจริงทั้งของตนเองและของผู้อื่น สังคม หรือโลก เช่น การเผชิญกับสภาพความเป็นจริงที่แตกต่างไปจากกรอบความเคยชินเดิมของตน กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในแง่มุมใหม่

5. หลักความต่อเนื่อง (Continuity) คือ การทำให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เช่น ประสบการณ์ที่สะสมมาจะช่วยสร้างเงื่อนไขภายในให้พร้อมที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

6. หลักความมุ่งมั่น (Commitment) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ไม่มีความมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลงตนเองแล้ว ก็จะไม่สามารถนำการเรียนรู้ไปเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิด หรือทัศนคติที่มีต่อตนเอง ผู้อื่น และสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น การสร้างแรงบันดาลใจ ปลุกเร้าให้เกิดพลังความมุ่งมั่น ความรัก ความเมตตา

7. หลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community) คือ เป็นการสร้างชุมชนขึ้นมาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การค่อย ๆ ก่อตัวจากกระบวนการอบรม พุดคุยแลกเปลี่ยนกัน เพื่อคลี่คลายมาเป็นองค์ประกอบหลักของการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงในกลุ่ม

ดังนั้น การฝึกปฏิบัติการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา จึงเป็นการศึกษาที่ทำให้เข้าใจมิติภายในของตนเอง การรู้ตัว การเข้าถึงความจริง มีความรักและเข้าใจในสรรพสิ่ง เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ สามารถเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เป็นแนวทางบ่มเพาะปลูกฝังคุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นพลเมืองทางจิตวิญญาณอันได้แก่ ความรักความเมตตา ความสุข ความสงบ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มีปัญญา และความต้องการที่จะรับใช้ช่วยเหลือชุมชน สังคมให้เจริญงอกงามขึ้น

การสอนความเป็นพลเมืองด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน

ปัจจุบันการสอนในสังคมประชาธิปไตยก็คือ ไม่มีการชี้นำ หมายความว่า เราต้องปลดแอกพันธนาการที่ครูเคยชี้นำนักเรียนให้จดจำตามคำบอกของครู นักเรียนทำทุกอย่างเพื่อสอบเอาคะแนน แต่ไม่ได้สร้างลักษณะของความเป็นพลเมืองที่จะทำให้พวกเขามีความรับผิดชอบได้ เพราะในโลกปัจจุบัน นักเรียนจะต้องเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 ที่ต้องการการส่งเสริมการแสดงออกทางด้านความคิด และการปฏิบัติมากขึ้น เพื่อทำการค้นคว้า ค้นพบความรู้จากการสงสัย การตั้งคำถาม การแสวงหาคำตอบได้ด้วยตนเองจนนำไปสู่การค้นพบตัวตนของตนเอง ซึ่งการสอนความเป็นพลเมืองจึงต้องทำอะไรให้ดึงความคิดของเด็กออกมา ให้พวกเขานำตัวเอง เมื่อพวกเขานำตนเองได้แล้ว พวกเขาก็จะนำคนอื่นได้ ดังนั้น ครูจึงต้องให้เสรีภาพทางความคิด การแสดงออกของความคิดเห็นที่เป็นเสรีภาพอันเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย ดังที่ พิชญ์อนงค์ ผดุงศิลป์ไพโรจน์ (2559) ได้ค้นพบรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง สำหรับครูการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งหลักการแนวคิดของการสอนความเป็นพลเมืองด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) มีดังนี้ 1) การฟังพาดั้ยกันเชิงบวก โดยการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันรับผิดชอบทำงานเป็นกลุ่มที่มีเป้าหมายเดียวกันและทำงานที่เกิดจากแรงจูงใจภายใน 2) ต้องใช้แหล่งเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาจริงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ชุมชน สังคม และประเทศ เพื่อนำมาเป็นประเด็นในการระดมความคิด แล้วเชื่อมโยงค้นคว้าแก้ปัญหาาร่วมกัน 3) ร่วมสร้างสรรค์ผลงานที่อาศัยประสบการณ์เดิม

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

เชื่อมโยงกับประสบการณ์ใหม่เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพจริง บริบทจริง 4) ใช้กระบวนการที่มีส่วนร่วมกับชุมชนทั้งในและนอกห้องเรียนเพื่อร่วมวางแผน ดำเนินการปลูกฝังและส่งเสริมความเป็นพลเมืองให้นักเรียนและติดตามประเมินผลนักเรียนร่วมกัน

จากหลักการแนวคิดดังกล่าว จึงค้นพบขั้นตอนการสอนความเป็นพลเมืองด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ (พิชญ์อนงค์ ผดุงศิลป์ไพโรจน์, 2559) (1) เสนอสถานการณ์ปัญหา (For the problem) (2) วางแผนระดมความคิด (Plan collaboratively) (3) เชื่อมโยง ค้นคว้าแก้ปัญหา (Linking research to solve problem) (4) สร้างสรรค์ผลงาน (Create new jobs) (5) นำเสนอและประเมิน (Presented and evaluated) และในขณะการสอน ครูจะต้องใช้เทคนิคการสอนที่เน้นการปลูกฝังพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมือง เน้นการคิดวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติจริง ใช้เทคนิคการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเป็นประเด็นในการกระตุ้นให้เด็กได้ถกเถียง อภิปรายกลุ่ม (Group discussion) การสืบค้นข้อมูล (Inquiry) การมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interactive) การร่วมกันตั้งคำถาม (Questioning) การแสดงบทบาทสมมติ (Role play) และ/หรือการศึกษานอกสถานที่ (Fieldwork) เพื่อนำมาสู่การสร้างผลงาน โครงการ โครงงานหรือกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนลงมือทำเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน

ตัวอย่างการจัดกระบวนการเรียนการสอนการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองด้วยแนวคิด

จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดกระบวนการเรียนการสอน “การสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง” ด้วยแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน จึงต้องผสมผสานกระบวนการเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง ดังนี้

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา	แนวคิดการเรียนรู้ร่วมกัน
มีกระบวนการ 3 ขั้นตอน 1. การคิดอย่างใคร่ครวญ 2. การทำความเข้าใจ/รับรู้เท่าทัน นำสู่ การเปลี่ยนแปลง 3. นำไปสู่การรู้จักของตน และเกิดปัญญา	มีกระบวนการ 4 ขั้นตอน 1. ร่วมกันศึกษาประเด็นและแก้ปัญหา 2. ร่วมกันวางแผน ระดมความคิด เชื่อมโยงสถานการณ์ภายนอก 3. ร่วมกันเสริมสร้างผลงาน โครงการ โครงงาน หรือกิจกรรม 4. ร่วมกันนำเสนองานที่สำเร็จ และเสนอแนวทางข้อปฏิบัติ

กรณีตัวอย่าง “พลเมืองเยาวชนรุ่นใหม่สำนึกร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น”

1. สาระสำคัญ

การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน สังคม เป็นการเชื่อมโยงกับชุมชน บริบทจริง สถานการณ์จริง วิถีชีวิตจริง ประเพณี วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน สังคม และกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชุมชน สังคมจัดขึ้น ล้วนแล้วมีความจำเป็นและสำคัญต่อการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองให้กับผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในสังคมหนึ่ง ๆ ชุมชนหนึ่ง ๆ ท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยคนมาอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นสังคม และเป็นสังคมโลก โดยเฉพาะในสังคมไทยนั้น ตามหลักการแล้วต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองให้กับผู้เรียนจึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมด้วยชุมชนการเรียนรู้ นั่นคือ “บวร” ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน ที่ครูผู้สอนต้องออกแบบเชื่อมโยงการจัดการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน สังคม เพื่อให้ผู้เรียนได้

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

เรียนรู้ถึงวิถีชีวิต รากเหง้า ภูมิปัญญา ทรัพยากรในชุมชน ท้องถิ่น สังคม และปัญหาต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมกิจกรรม
สาธารณะ เป็นต้น

2. จุดประสงค์การเรียนรู้

- 2.1 มีความรอบรู้ เข้าใจ และเห็นคุณค่าในตนเอง และผู้อื่น ในการพัฒนาชุมชน สังคมร่วมกัน
- 2.2 มีความตระหนักและเกิดจิตสำนึกถึงความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในท้องถิ่น
- 2.3 มีส่วนร่วมกับชุมชนในการดำเนินโครงการ กิจกรรมสำนึกร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

3. เนื้อหา

สำนึกร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น “บุญเจดีย์ข้าว สืบสานบุญ คุณหลาน บุษพาพระแม่โพสพ” วัดโฆษา (บ้านท่าช้าง) ต.ห้วยไร่ อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์

4. วิธีดำเนินกิจกรรม

จุดประสงค์การเรียนรู้	แนวการจัดกิจกรรม	แนวคิด/รูปแบบ
1.มีความรอบรู้ เข้าใจ และเห็นคุณค่าในตนเอง และผู้อื่น ในการพัฒนาชุมชน สังคมร่วมกัน	1.พานักเรียนไปชมเจดีย์ข้าว และเชิญท่านพระครูถาวรพัชรกิจ เจ้าอาวาสวัดโฆษา(บ้านท่าช้าง) ฝึกการปฏิบัติผ่านความสงบนิ่ง (การทำสมาธิ) และให้ความรู้ ความสำคัญของ“บุญเจดีย์ข้าว สืบสานบุญ คุณหลานบุษพาพระแม่โพสพ” 2.หลังจากชมเจดีย์ข้าว และได้ความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญและความเป็นมาแล้ว	จิตตปัญญาศึกษา -การคิดอย่างใคร่ครวญ -ทำความเข้าใจ/รับรู้ เท่าทันนำสู่การเปลี่ยนแปลง -การรู้จักของตน และเกิดปัญญา

จุดประสงค์การเรียนรู้	แนวการจัดกิจกรรม	แนวคิด/รูปแบบ
	ครูจึงให้ร่วมกันสรุปความรู้บุญเจดีย์ข้าวสืบสานบุญคุณหลานบุษพาพระแม่โพสพ”ลงในกระดาษชาร์ตเป็นแผนภาพ 3.ให้นักเรียนจับคู่(ชาย-ชาย,หญิง-หญิง) ปฏิบัติผ่านการเคลื่อนไหวเดินจับคู่และหยุดนั่งลงพร้อมเป่ายี่งอคู่กัน คนชนะจะเป็นผู้ กำมือไว้ให้แน่น คนแพ้จะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะแกะมือของคนชนะออกให้ได้ (ใช้เวลา 2 นาที) จากนั้นสลับหน้าที่กัน 4.แจกกระดาษ A4 ให้นักเรียนทุกคน โดยให้นักเรียนวาดภาพสิ่งที่คิดว่าแทนตนเองได้ดีที่สุด โดยไม่ต้องเขียนคำอธิบายลงในภาพ และวาดสิ่งที่นักเรียนคิดว่าเป็นตัวแทนของเพื่อนให้ได้มากที่สุด	

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

	โดยไม่ต้องเขียนคำอธิบาย (ใช้เวลา 2 นาที) 5.จากนั้นให้นักเรียนผลัดกันเล่าอธิบายภาพที่ตนวาด โดยเริ่มจากเล่าภาพของตนเองให้คู่ของตนฟัง ก่อนคนละ 1 นาที ให้เล่าภาพที่ตนวาดเกี่ยวกับเพื่อนอีก คนละ 1 นาที และให้นักเรียนแลกเปลี่ยนเพิ่มเติมในประเด็นอื่นๆ เช่น ความหวัง ความฝันและปัญหาต่างๆ ที่พบ 6.สุ่มตัวแทนนักเรียนออกมาเล่าเรื่องราวประทับใจที่ได้ฟังจากเพื่อนโดยเริ่มเล่าตั้งแต่สิ่งที่ตนเองมองเพื่อนและความเป็นจริงที่ได้ฟังจากเพื่อน 7.ครูร่วมกันสรุปกิจกรรมว่า “การอยู่ร่วมกันในสังคม สิ่งสำคัญคือการเปิดใจยอมรับตนเองและผู้อื่น ผู้ที่มีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ การปิดใจก็เหมือนกับการกำมือแน่นไม่ยอมให้ใครแกะออกได้ และคนเรามักมองตนเองในแง่ดีแต่มักปิดใจไม่ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นเนื่องจากมีอคติ การเปิดใจรับฟังและมอง แง่ดีของผู้อื่นไม่ยึดติดกับความคิดของตน จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงอยู่ในสังคมประชาธิปไตยที่มีความหลากหลาย และเปิดใจเรียนรู้ซึ่งกันและกัน”	
--	--	--

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

จุดประสงค์การเรียนรู้	แนวการจัดกิจกรรม	แนวคิด/รูปแบบ
2.มีความตระหนักและ เกิดจิตสำนึกถึง ความสำคัญของ ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในท้องถิ่น	1.ครูให้นักเรียนเข้ากลุ่ม 4-6 คน ร่วมกันคิด โครงการ หรือกิจกรรมในการสร้างจิตสำนึกรัก บ้านเกิดเพื่อให้ประเพณีวัฒนธรรมภูมิปัญญาใน ท้องถิ่นยังยืนต่อไปได้อย่างไร 2.ครูให้ข้อแนะนำชื่อ “โครงการสร้างสำนึก พลเมืองกันเถอะ” แล้วเปิดโอกาสให้เข้ากลุ่ม ร่วมกันวางแผน ระดมความคิด เชื่อมโยง สถานการณ์ภายนอก โดยเสริมสร้างผลงานการ สร้างสำนึกของกลุ่มตนเอง (ให้เวลาคิดและเขียน โครงการ 1 สัปดาห์) โดยมีเป้าหมายของ โครงการสร้างสำนึกพลเมือง คือ : มุ่งหวังให้ นักเรียนได้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) และเจตคติ(disposition) เกี่ยวกับประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมภูมิปัญญาผ่านการกำหนดนโยบาย สาธารณะร่วมกัน	การเรียนรู้ร่วมกัน -ร่วมกันศึกษาประเด็นและแก้ปัญหา -ร่วมกันวางแผน ระดมความคิด เชื่อมโยง สถานการณ์ภายนอก -ร่วมกันเสริมสร้างผลงาน โครงการ โครงการ หรือกิจกรรม
3.มีส่วนร่วมกับชุมชนใน การดำเนินโครงการ กิจกรรมสำนึกร่วมกัน อนุรักษ์วัฒนธรรม ท้องถิ่น	3.ครูนัดหมายให้ทุกกลุ่มนำเสนอโครงการ แนว การดำเนินโครงการ การมีส่วนร่วมกับชุมชน ท้องถิ่นอย่างไร พร้อมเสนองบประมาณในการ ดำเนินงานตลอดจนการกำหนดระยะเวลาของการ ดำเนินงาน 4.ครูให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของการ ดำเนินงานให้ชัดเจน เหมาะสมและรอบคอบของ แต่ละกลุ่ม 5.เปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มดำเนินงานตามที่ร่วมกัน วางแผนไว้ (โดยให้เวลาดำเนินการ 1 สัปดาห์) 6.นำเสนอผลงานที่สำเร็จ “โครงการสร้างสำนึก พลเมืองกันเถอะ” โดยจัดนิทรรศการ หรือ กิจกรรมบนเวทีที่สำเร็จ พร้อมจัดทำข้อเสนอเชิง นโยบายของกระบวนการสร้างสำนึกพลเมืองใน การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกัน 7.นักเรียนและครูร่วมกันสรุป “ประโยชน์ที่ได้ ดำเนินโครงการสร้างสำนึกพลเมือง”	การเรียนรู้ร่วมกัน -ร่วมกันเสริมสร้าง ผลงาน โครงการ โครงการงาน หรือกิจกรรม -ร่วมกันนำเสนองานที่สำเร็จ และเสนอ แนวทางข้อปฏิบัติ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

5. สื่อ/แหล่งเรียนรู้

- 5.1 วัดโฆษา (บ้านท่าช้าง) ต.ห้วยไร่ อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์
- 5.2 วิทยากร : พระครูถาวรพัชรกิจ เจ้าอาวาสวัดโฆษา (บ้านท่าช้าง)
- 5.3 กระดาษ เอ 4, กระดาษชาร์ต
- 5.4 สีไม้/ สีเมจิก หรือสีเทียน (จำนวนเพียงพอให้กับกลุ่มของนักเรียน)
- 5.5 ห้องประชุม/สนาม/เวทีนำเสนอ

6. การวัดและประเมินผล

- 6.1 วัดและประเมินตามสภาพจริง เช่น การสังเกต การนำเสนอ การแสดงความคิดเห็น/ความรู้สึกและการนำเสนอโครงการ/ผลงาน ที่สำเร็จ
- 6.2 ตรวจสอบผลงานโครงการ/กิจกรรมสร้างสำนึกพลเมือง
- 6.3 ประเมินผลงานความสำเร็จของโครงการสร้างสำนึกพลเมือง

บทสรุป

การนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกันมาใช้ผสมผสานเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองให้แก่เด็กและเยาวชน หรือประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งเป็นการพัฒนามนุษย์โดยมีเป้าหมายในการสร้างชุมชน สังคมที่มีคุณภาพและเปี่ยมไปด้วยความรัก ความเมตตา อันมีความดีความงามและความจริงซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน และสิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างสรรค์สังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขกับสังคมไทยและสังคมโลก เพราะจิตตปัญญาศึกษาเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ตระหนักรู้ และบ่มเพาะปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะเชิงบวกต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การปลดปล่อยตนเอง และสังคมออกจากสิ่งยึดติดและข้อจำกัด สู่การมีอิสรภาพที่แท้ได้ ในที่สุด ส่วนแนวทางการเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นการเรียนรู้แบบพึ่งพากันเชิงบวก มีความรับผิดชอบร่วมกัน ใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายเน้นให้ผู้เรียนได้ทำงานอย่างมีความหมาย ได้แลกเปลี่ยนความรู้ กระตุ้นการคิด ร่วมกันอภิปราย เพื่อสร้างสรรค์ผลงานของกลุ่มที่สำเร็จร่วมกัน ดังนั้น คุณลักษณะเด่นของจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน คือเป็นการให้ความสำคัญต่อความรู้ (พัฒนาฐานการคิด Head) ที่เชื่อมโยงบูรณาการในหลากหลายมิติ การเข้าไปมีประสบการณ์ (พัฒนาฐานทางกายลงมือทำ Hand) เพื่อเผชิญหน้ากับความไม่รู้ตรง ๆ เรียนรู้และการยกระดับจิตสำนึก (พัฒนาฐานใจการรู้สึก Heart) ของมนุษย์สู่ระดับสูงสุดเกิดการวิวัฒนาการของจิตในการสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีในสังคมต่อไป (สะท้อนคิดจากการจัดกิจกรรม Reflection)

เอกสารอ้างอิง

- จิระพร ชะโน. (ม.ป.ป.). *การจัดการเรียนรู้ตามแนวจิตตปัญญาศึกษา*. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จิตสุภา กิตติผดุง และวทัญญู ใจบริสุทธิ์. (2565). *แนวทางพัฒนาการสอนวิชาพลเมือง: แนวคิดและทักษะของพลเมืองในยุค New Namal*. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 16(45), 383-398
- จุมพล พูลภัทรชีวิน. (2566, 12 ธันวาคม). *การตกผลึกและระบุดีประสพการณ์ทางจิตตปัญญาทัศน์จิตตปัญญาปฏิบัติ*. https://jitwivat.blogspot.com/2012/06/blog-post_22.html
- . (2566, 12 ธันวาคม). *จิตตปัญญาศึกษา*. <https://www.urbiner.com/post/Contemplative-education>

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

- ถวิลวดี บุรีกุล, ทศพล สมพงษ์ และสมเกียรติ นากะโทก. (2563). *การศึกษาพฤติกรรมความเป็นพลเมืองสำหรับสังคมไทย*. สถาบันพระปกเกล้า.
- ทิพย์พาร ดันติสุนทร. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. สถาบันนโยบายศึกษา.
- ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล. (2558). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic Education*. นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- ประเวศ วะสี (2550). *มหาวิทยาลัยไทยกับจิตตปัญญาศึกษาและไตรยางค์แห่งการศึกษา*. ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดลและแผนงานพัฒนาจิตเพื่อสุขภาพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ. (2566, 12 ธันวาคม). *แผนปฏิรูปประเทศฉบับปรับปรุง ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา 25 กุมภาพันธ์ 2564*.
<http://nscr.nesdc.go.th>
- แผนปฏิรูปประเทศฉบับปรับปรุง ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา 25 กุมภาพันธ์ 2564. (2566, 12 ธันวาคม).
<http://nscr.nesdc.go.th>
- พิชญ์อนงค์ ผดุงศิลป์ไพโรจน์. (2559). การสอนความเป็นพลเมืองด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน. *วารสารครุศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร*, 1(2), 72-82
- วิจักขณ์ พานิช (2550). *เรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ: การศึกษาดังเส้นทางแสวงหาจิตวิญญาณ*. สวนเงินมีมา.
- ศรีณยุ หมั่นทรัพย์. (2565). *ความเป็นพลเมืองไทยกับการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง : กรณีศึกษาการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า = Thai citizenship and Political Reform Driving: Case Study of Center for Civil Political Development, King Prajadhipok's Institute*. สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า.
- ศิริชัย เพชรรัชย์ และวราภรณ์ ทรัพย์รวงทอง. (2564). การสร้างสำนึกพลเมืองของนักเรียนในจังหวัดลพบุรี. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 15(43), 376-388
- สถาบันนโยบายการศึกษา. (2557). *แนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย*. สถาบันนโยบายการศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2559). *การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. สำนักงาน ฯ.
- _____. (2562). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักงาน ฯ.
- อมรรัตน์ วัฒนธรร. (ม.ป.ป.). *ครูเพื่อศิษย์: ศิษย์เพื่อครู*. เอกสารรวมบทความวิชาการด้านหลักสูตรและการสอน เพื่อเป็นมูทิตาการวะแต่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมรรัตน์ วัฒนธรร ในวาระเกษียณอายุราชการ.
- Dalton,R.J. (2008). Citizenship norms and expansion of political participation. *Political Studies*, 56 (03), 76-98
- Marshall,T.H. (2002). Citizenship and social class. In B.S.Turner and P.Hamilton (Eds.) *Citizenship: Citical concept volum II* (pp. 5-44). Routledge.